

SÜRÛRÎ'NİN BAHRÛ'L-MAÂRİFÎ

VE BU ESERDEKİ TEŞBİH VE MECAZ UNSURLARI

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak*

a. Sürûrî ve Eserleri:

X (XVI.) yüzyılın büyük âlimlerinden biri olan ve şiirlerinde Sürûrî mahlasını kullanan Muslihuddîn Mustafâ b. Şa'bân, 897 (1491)'de Gelibolu'da dünyaya gelmiş; zengin bir tacir olan babasının da teşvik ve yardımıyla zamanının ileri gelen alimlerinden tahsil görmüş; Fenârizâde Muhyiddin Efendi'den mülâzım olmuş, daha sonra onun yanında bab naibliği ve tezkireciliği görevlerinde bulunmuştur. Bir ara başından geçen birtakım olaylar üzerine ilmiye tarîkini terkedip dervişlik yoluna giren Mustafa Efendi, bilâhare gördüğü alâka ve teveccüh üzerine çeşitli medreselerde müderrislik görevinde bulunmuştur.

955 (1548)'te Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde Mustafa'ya hoca tayin edilen Sürûrî, Amasya'da âlimlere ve ediplere büyük ilgi duyan bu şehzadenin yanında birkaç yıl bulunmuş, onun en yakınlarından biri olmuş ve kendisi için bazı eserler kaleme almıştır. Şehzâde Mustafa'nın 960 (1553)'ta Kanûnî tarafından Karaman Ereğli'sinde katlettilmesi üzerine, büyük bir

* Selçuk Ün. Fen-Ed. Fakültesi, Doğu Dilleri ve Ed. Bölümü Öğretim Üyesi

üzüntü içerisinde inzivaya çekilen Sürûrî, ömrünün kalan kısmını İstanbul Kasımpaşa'da kendisinin yaptırdığı mescitte -herhangi bir resmî gelirden mahrum olarak- tedris ve telifatla geçirmiş, 969 (1561-62) yılında da orada vefat etmiştir.

Çeşitli dinî ilimlerle nücum, tıp ve edebiyat sahalarında telif, tercüme, şerh ve haşiye olarak pek çok eseri bulunan Sürûrî Mustafa Efendi, devrinin âlimleri içinde velûd bir şahsiyet olarak temayüz eder. Dini sahada Kâzî Beyzâvî Tefsiri, Buhârî'nin Câmi'us-sahîh'i, el-Hidâye, Telvîh ve Misbâh; edebi sahada ise Mesnevî, Gülistân, Bostân ve Hâfız Divanı için yazdığı şerh ve haşiyelerle yazımıza konu olan Bahrü'l-maârif¹, eserlerinin en başta gelenleridir. Bazı eski kaynaklar, onun Farsça eserler üzerindeki şerhleri için lisânî incelikleri gözden kaçırmak ve kifayetsizlik gibi kusurlar ileri sürmüşlerdir. Bütün bu eserlerden başka Türkçe bir divan da tertip etmiş olan müellifimiz, orta derecede bir şair olarak kabul edilmektedir.²

b. Bahrü'l-maârif'in Özellikleri ve Muhtevası

İlk Türkçe belâgat kitaplarından biri olan³ Bahrü'l-maârif, aruz, kafiye, edebi sanatlar ile şiirdeki teşbih ve mecaz unsurlarını -Türkçe, Arapça ve bilhassa Farsça örnekleriyle- ihtiva etmektedir. Eser, 956/1549 yılında Amasya'da Şehzâde Mustafa'nın isteği üzerine meydana getirilmiştir. Müellif, Bahrü'l-maârif'in baş tarafında daha önce böyle bir eser için bazı hazırlıklar yapmış olduğunu, fakat müsvedde halinde düzenlenmeden bir köşede kaldığını, Şehzâde'nin teklifi üzerine tekrar bu müsveddelerin ele alınıp kitap haline getirildiğini ve Bahrü'l-maârif diye adlandırıldığını zikreder.

Bir “mukaddime”, üç “makale” ve bir “hâtıme”den oluşan 143 yapraklık⁴ eserin mukaddimesinde (s.3-15) müellif, şiirle ilgili bazı istilahlara

¹ Eserin tenkitli ve transkripsiyonlu metni, tarafımızdan doktora tezi olarak hazırlanmıştır: Yakup Şafak, Sürûrî'nin Bahrü'l-maârif'i ve Enisü'l-uşşâk ile Mukayesesi, Basılmamış doktora tezi, Erzurum, 1991 (Ata. Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü) (Dipnotlarda “Tez” kısaltmasıyla gösterilecektir.)

² Daha fazla bilgi için bkz. Tez, s.427-428; ayrıca bkz. Mehmet Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, Türk Dili, S. 415, 416, 417 (Türk Şiiri Özel Sayısı-II, 1986), s. 2.

³ M. Çavuşoğlu, a.g.m., s. 2; ayrıca krş. İsmail E. Erünsal, “Mu'îd'in Miftâhu't-teşbih'i”, Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII, s. 217.

⁴ Müellif, eserinin baş tarafına bir ibare ekleyerek kitabının orijinal düzeninde istinsah edilmesini istemiş olduğundan, Bahrü'l-maârif yazmaları genellikle 143 yaprak, 19 satırdır; ayrımı için bkz. Tez, s. XXIII-XXIV. (Bu makalede parantez içinde verilen sayfa numaraları, tezimize; varak numaraları ise mezkûr düzen içerisinde istinsah edilmiş yazma nüshalara aittir.)

ile aruz ilminin esaslarını anlatır, tef'ilelerin oluşumu ve taktî'le ilgili bilgiler verir.

Birinci makalede (s.15-49), bahir ve vezinler misalleriyle sunulmuş, daha sonra kafiye bahsi uygulamalı örnek ve mukayeselerle ele alınmıştır.

İkinci makale (s.50-104), edebi sanatlara dairdir. Başlıca sanatların mensur ve manzum örneklerle anlatıldığı bu bölüm, esasen, Farsça belâgat kitaplarının en eski ve en önemlilerinden biri olan ve Hârizmşâhlar sarayının büyük edip ve şairi Reşîdüddîn-i Vatvât (ölm. 583/1177) tarafından telif edilmiş bulunan Hadâ'iku's-sihr fî dekâ'ıki's-şi'r adlı eserin muhtasar bir tercümesi mahiyetindedir.⁵ Sürûrî, mezkûr eserin tertibine hemen aynen uymuş, fakat ondaki bazı Farsça örnekleri değiştirmiştir. Edebi sanatlar için yer yer Türkçe misaller de veren müellif, asıl olarak bütün sanatlara Türkçe örnek olmak üzere bu bölümün sonunda kendisinin yazdığı yüz beyitlik bir "kaside-i masnû'a" ilâve etmiştir. (Sürûrî, bu kısmı Hadâ'iku's-sihr'den istifadeyle yazdığına dair herhangi bir bilgi vermemekle birlikte, mezkûr eserin adını iki yerde (s.51, 346) anmaktadır ki bunların birincisinde, ondan istifade ettiği açıkça anlaşılmaktadır.)

Eserin en hacimli bölümünü teşkil eden ve müellif tarafından "Teşbihât ve Enîsü'l-uşşâk beyânındadır" diye takdim edilen üçüncü makale (s.105-336), şiirde özellikle sevgili için kullanılan teşbih ve mecaz unsurlarına aittir. Aşağıda muhtevasını genişçe sunacağımız bu bölümün sonlarında müellif, "tetimme-i bâb-ı mezkûr" başlığı altında teşbihte uyulması gereken bazı hususları, şiirde tenasüp ve tezat ilişkilerinin önemi v.b. konuları anlatmış; daha sonra da harf ve kelime oyunları ile yapılan sanatlardan çeşitli örnekler sunmuştur.

Müellif, eserinin son bölümü olan hâtimeyi (s.336-348), şiirin faydalarını açıklamaya ve dinde yasak olmadığını savunmaya ayırmıştır. Birçok ayet, hadis, şahit beyit ve hikayelerle işlenen bu son kısım da, Sürûrî'nin Şehzâde Mustafa'ya dua ettiği bir gazeliyle nihayete ermektedir. Yurt içinde ve yurt dışında pekçok yazma nüshası bulunan eserin, matbu bir nüshasına tesadüf edilmemiştir.

⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Tez, s. 434-435.

c. Eserin Önemi

Bahrü'l-maârifin Fars ve Türk edebiyatları açısından önemi bilhassa onun en geniş bölümünü de teşkil eden 3. makalesinden ileri gelmektedir. Bu bakımdan mezkûr edebiyatlardaki teşbih ve mecaz unsurlarını konu edinen eserlere kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Bilindiği üzere, klâsik Fars ve Türk şiiri geleneğinde, en önemli mevkiî işgal eden teşbih ve mecaz unsurları, aşk, aşık ve bilhassa sevgili etrafında kümelenmiş ve asırlarca şairlerin, ediplerin ve şiirseverlerin beğenisinden geçerek ortak bir mahiyet kazanmıştır. Gelenek, ideal bir sevgili ve güzel tipi ortaya çıkarmış, onun çeşitli uzuvları için güzel, beğeni kazanan benzetmeler, çeşitli mensur ve manzum eserlerin vazgeçilmez unsurları olmuştur.

Fars edebiyatında ilk defa müstakil olarak kaleme alınan ve Arap edebiyatındaki benzerleriyle aralarında çok farklılık bulunan ilk ve en önemli müstakil eser, VIII. (XIV.) yüzyıl şairlerinden Tebrizli Şerefüddîn-i Râmî (ölm. 795/1392-93 ?)'nin Enîsü'l-uşşâk isimli küçük kitabıdır.⁶ Celâyirî hükümdarlarından Sultan Mu'izzüddîn Ebu'l-Feth Üveys (757-776/1356-1374) adına yazılmış olan eser, sevgilinin çeşitli uzuvları, özellikle yüz güzelliği için kullanılan teşbih ve mecaz unsurlarını ihtiva etmektedir. Söz konusu unsurların 19 bab halinde ele alındığı kitapta, sevgilinin uzuvlarıyla ilgili kısa bilgiler sunulmuş; Arap ve Fars şiirinde bu uzuvlar için yapılmış olan benzetmeler, örneklerle sıralanmış; daha sonra da şiirde riayet edilmesi gereken bazı hususlar anlatılmıştır.

Eser, gerek Fars gerekse Türk edebiyatı sahasında büyük bir alâka görmüş ve benzeri birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Fars edebiyatında Enîsü'l-uşşâk tarzında az da olsa müstakil mensur eserler bulunmaktadır. Meselâ XI. yüzyıl şairlerinden Fasîhî-i Herevî (ölm. 1031/1621-1622)'nin mecazlar mecmuası⁷ ile Safevî dönemi şairlerinden Nizâmüddîn-i Kandeherî'nin Kavâ'idü'l-'urefâ ve âdâbu'ş-şuarâ (tlf.1121/1709) adlı eseri

⁶ Şerefüddîn-i Râmî ve Enîsü'l-uşşâk hakkında daha geniş ilgi için bkz. Tez, s. 464-465, 474 v.d. Adı geçen eser, Abbâs İkbâl tarafından, Tahrân'da 1325 h.ş. yılında yayınlanmıştır.

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlânâ Müzesi Yazmaları Kataloğu, İstanbul, 1967-1972, c. III, s. 12.

bunlardan ikisidir ki sonuncusunun “teşbîhât-ı âşikân” bölümünde Enîsü'l-uşşâk'tan önemli ölçüde istifade edilmiştir.⁸

İlk defa Enîsü'l-uşşâk'ta müstakil olarak bahis konusu edilen benzetme unsurları, Fars edebiyatında -özellikle Hindistan sahasında- daha sonraki devirlerde yazılan bazı sözlüklerde de ele alınmış; ayrıca bu malzeme, “serâpây” denilen ve genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılan bir edebi türün doğmasına da yol açmıştır. Söz konusu lügat kitaplarına örnek olarak Âsafî'nin “Armagân”ı, Muhammed Pâdşâh (ölm.1306/1888-1889'dan sonra)'ın Ferheng-i müterâdifât ve ıstılâhât'ı ve İmâm Kulî Cengî-i Vâreste'nin “Mustalahâtü's-şu'arâ”sı zikredilebilir. “Serâpây” yazar şairlerden de Kemâl b. Gıyâs-i Fârsî (IX/XV. y.y.'ın ilk yarısı), Mihrî-i Arab (XI/XVII. y.y.), Hasret-i Meşhedî (XI-XII/XVII-XVIII. y.y.), Tevfik-i Keşmîrî (XII/XVIII. y.y.), Mihnet-i Dihlevî (XII/XVIII.y.y.), Mihnet-i Kürdîstânî (XIII/XIX. y.y.) ile yaşadıkları dönemi tespit edemediğimiz Mahrem-i Keşmîrî, Ârâm-i Meşhedî ve Dâvûd-i Mütevellî'yi anmak gerekir.⁹

Yukarıda da değinildiği gibi Enîsü'l-uşşâk'ın eski Türk edebiyatında da önemli bir yeri bulunmaktadır. Gerek ülkemizde, gerek İran'da pek çok yazma nüshası bulunan ve Osmanlı Türkçesine de çevrilmiş olan¹⁰ bu kitap, benzeri bazı eserlere örnek olmuş veya kaynaklık etmiştir. Nitekim tespit edebildiğimiz kadarıyla Kutbû'd-dîn Ahmed'in Heves-nâme (tlf.891/1486)'si¹¹, X/XVI. yy. şairlerinden Mu'îdî'nin Miftâhu't-teşbîh'i¹² ve Sürûrî'nin, hiç şüphesiz benzerleri arasında seçkin bir yeri bulunan Bahrû'l-maârif (tlf.956/1540)'i bu tür eserlerdendir.

⁸ Bkz. Nizâmüddîn-i Tireynî-i Kandeârî, Kavâidü'l-urefâ ve âdâbu's-şu'arâ, nşr. Ahmed Mücâhid, Tahran, 1374 h.ş.

⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Tez, s. 475-477. Türk edebiyatında da “serâpây” a benzer manzumelere tesadüf edilmektedir. Bkz. Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, İst., 1941, s. 505-508.

¹⁰ Bkz. Ahmed Münzevî, Fihrist-i nüshahâ-yi hattî-i Fârsî, Tahran, 1348-1353 h.ş., c.V, s. 3527-3530; eserin sadece Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshalarının çokluğu, bu hususta açık bir fikir vermeye yeterlidir. Enîsü'l-uşşâk'ın Mustafa Rüşdî tarafından yapılmış bir tercümesi için bkz. İstanbul Büyükşehir Bld. Atatürk Kitaplığı, Türkçe K. 530/3. Eser, son yıllarda günümüz Türkçesine de çevrilmiştir: Enîsü'l-uşşâk (Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar), çev. Turgut Karabey, Numan Külekçi, Habib İdrisi, Ankara, 1994; bu tercümenin tanıtımı ve tenkidi için bkz. Yakup Şafak, Enîsü'l-uşşâk Tercümesine Dair, Yedi İklim, Sayı 60 (Mart 1995), s.70-73.

¹¹ Bkz. Şehî Bey, Heşt Bihîşt, İstanbul, 1325 h., s.42.

¹² Bkz. İ.E. Erünsal, a.g.m., s. 220-221.

Bazı eksiklik ve yanlışlıklarına rağmen Türk edebiyatında “derli toplu ilk belagat kitabı” sayılan¹³ Bahrü'l-maârif, uzun zaman beğeniyle okunan bir eser olmuştur. Ömer Faruk Akün, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı Sürûrî maddesinde konuyla ilgili olarak şu bilgileri verir: “Sürûrî'nin te'lifâtı içinde Bahrü'l-maârif, divan şiirinin hayal ve mazmunlarını, Arap ve bilhassa Fars şiirindeki örnekleriyle birlikte tedvin eden bir rehber olması bakımından husûsî bir ehemmiyeti hâizdir. Büyük bir rağbete mazhar olan bu kitap, edebiyatımızda asırlar boyunca nev'inde yegâne bir eser olarak değerini muhafaza etmiştir.”¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı eseri şöyle tanıtır: “ Bu kitap, bahirleri, şî're ait sanatları, teşbîh v.s.yi bildiren üç makaleyle şî'rin faydalarını bildiren bir hâtimedden meydana gelmiştir. Bilhassa teşbihlerde, boy, saç, yüz, kaş... hakkındaki benzetişleri İran ve Türk şairlerinden alınan örneklerle tespit eder. Divan edebiyatını incelemekte, ana kaynaklardan biridir”.¹⁵ Nihat M. Çetin de Bahrü'l-maârif hakkında “aruz, kafiye, edebî sanatlar ve ıstılahlarına dair olup, uzun zaman sahasında beğenilen bir eser olarak kalmış(tır)” tanımlamasını yapar.¹⁶

M. Fuad Köprülü ise “Osmanlı edebiyatında başlıca edebiyat nazariyecisi olarak bilinen XVI. asır müelliflerinden Gelibolulu Sürûrî'nin Bahrü'l-maârif adlı küçük kitabı, aruz ve kafiye, edebi sanatlarla ve şiir ıstılahlarına ait acem mahsullerinin ehemmiyetsiz bir tercümesinden ibaret olup, Türk şiirinin hususiyetleri hakkında hiç bir malumat vermez” şeklinde görüşlerini belirtmekle beraber, mezkûr eserin büyük bir rağbet gördüğünü zikreder ve onun, Türk edebiyatı tarihi araştırmaları için çok önemli bir kaynak olduğunu belirtir.¹⁷

d. Eserin 3. Makalesinde Yer Alan Teşbih ve Mecaz Unsurları

Sürûrî, az önce işaret edildiği ve kendisi tarafından da açıkça beyan edildiği üzere Bahrü'l-maârif'in üçüncü makalesini, Şerefüddîn-i Râmî'nin Enîsü'l-uşşâk'ını örnek alarak ve tertibine aynen uyarak meydana getirmiştir.

¹³ M. Çavuşoğlu, a.g.m., s.2; eserde görülen eksiklik ve yanlışlıklar için bkz. Tez, s. 440-443.

¹⁴ Ömer Faruk Akün, İslam Ansiklopedisi, “Sürûrî” maddesi, XI, 250.

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e, c.II, s.402.

¹⁶ Nihat M. Çetin, Küçük Türk-İslam Ansiklopedisi, İst. 1978, 2. fasikül, s.189; TDV. İslam Ansiklopedisi, İst. 1991, c. III, 433-434

¹⁷ Fuad Köprülü, İslam Ansiklopedisi, İst. 1940, “Aruz” maddesi, I, 647; Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1996, s. 36, 282, 346.

Bununla birlikte müellif, muhtasar bir eser olan Enîsü'l-uşşâk'ı genişletmiş, konularına yeni ilaveler yapmış, hemen her benzetme unsuru için örnek bulmuştur. İlave edilen bâblar içerisinde uzuvlarla ilgili olmayan konular da vardır.

Eserin söz konusu unsurları içeren kısmı (s.105-311) toplam olarak 28 “bâb”dan ve her bâb da “İtlâkât-ı Arab” ve “İbârât-i Acem” adı altında Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin ayrı ayrı ele alındığı iki “fasl”dan oluşmaktadır. Müellif, bâb başlarında o konuyla ilgili bazı kısa açıklamalarda bulunmuş, sonra tesbit ettiği benzetmeleri, misalleriyle birlikte -kelimelerin menşei dışında bir esas gözetmeksizin- sıralamış; örnek beyitlerdeki az bilinen, müşkil olan kelimeleri gerek metin içinde, gerekse haşiyede izah etmiş ve lüzumlu gördüğü yerlerde kısa açıklamalar yapmıştır ki bunlar içinde şiir tahlili için oldukça değerli bilgiler de vardır.¹⁸

Bahrü'l-maârifin 3. makalesinde yer alan 28 bâb ve bu bâblarda yer alan teşbih ve mecaz unsurları ile sıfatlar şunlardır:

1. BAB: HÜSN Ü CEMÂL (s.105-111/vr.43b-45b)

âftâb (s.109), âlem (s.107), arûs (s.108), âsmân (s.109), âteş (s.109), berk (s.106), binâ (s.107), ceyb (s.107), cûybâr (s.110), deryâ (s.109), eblak (s.108), evc (s.106), felek (s.106), genc (s.110), gûy (s.110), gül (s.109), gülistân (s.111), gülşen (s.111), hvân (s.110), harmen (s.110), hâtem (s.107), Keşşâf (s.106), kitâb (s.108), kûs (s.107), leşker (s.110), mâh (s.109), meşrik (s.106), meydân (s.107), Mısır (s.108), Mushaf (s.106), Sadef (s.106), serâçe (s.110), serîr (s.107), sevâd (s.107), şâdurvân (s.110), şarâb (s.108), şem' (s.108), şatranc (s.107), şîr (s.110), tâvûs (s.108), varak (s.106).

2. BAB: 'İŞK U HÂL: (s.111-120/vr.45b-49b)

'âlem (s.115), âyet (s.111), âyine (s.118), bâdiye (s.115), bâğ (s.115), bahr (s.114), bâz (s.114), bâzâr (s.118), bisât (s.114), bîşe (s.119), burâk (s.115), bûte (s.118), câm (s.120), câme (s.118), çâr-sû (s.118), dâm (s.120), defter (s.112), deryâ (s.119), dîn (s.116), dîvân (s.116), dür (s.114), esrâr (s.120), hvân (s.118), hancer (s.113), hâtem (s.112), hafîb (s.112), hayl

¹⁸ Daha fazla ilgi için bkz. Tez, s.435-439, 483 v.d.

(s.112), hum-hâne (s.119), hümâ (s.113), iksîr (s.116), Kâf (s.115), kebûter (s.119), kemend (s.117), keştî (s.119), kible (s.112), kımâr (s.114), kıyâmet (s.116), kîmiyâ (s.120), kitâb (s.111), kûs (s.113), kûy (s.117), livâ (s.112), matbah (s.115), mekteb (s.112), meydân (s.116), mey-hâne (s.118), nerd (s.114), nûr (s.111), râh (s.115, 117), sâgar (s.120), sahra (s.116), sâkî (s.116), sarrâf (s.113), silsile (s.115), sîmurg (s.119), sipâh (s.117), sultân (s.112, 120), şâh (s.117), şâhîn (s.114), şarâb (s.116), şarâb-hâne (s.118), şeh (s.118), şem' (s.115), şerî'at (s.111), şihne (s.113), tabl (s.113), taht (s.120), tanbûr (s.113), tâs (s.114), tîg (s.117), tîşe (s.117), Türk (s.113), 'ûd (s.116), 'ukâb (s.113), vâdî (s.115), vebâ (s.116), Zebûr (s.111).

3. BAB: KÂKÛL Ü ZÛLF: (s.120-153/vr.50a-63b)

'abîr (s.126,153), âbnûs (s.128), aglâl (s.130), 'akreb (s.123), 'âlem (s.129), 'âlem-i ervâh (s.127), 'anber (s.153), 'anberâgîn (s.133), 'anberîne (s.133), 'anber-i sârâ (s.130), 'anber-sâ (s.133), 'anber-şiken (s.133), ârzû (s.148), âstîn-i kerîmân (s.152), âşiyân (s.147), âşüfte (s.145), baht-ı nigûn (s.153), bâz (s.129), belâ (s.127,138), benefşe (s.141), bî-karâr (s.146), Bilâl (s.128), burka' (s.122), burc (s.129), büt-hâne-i Çîn (s.136), büt-perest (s.143), câdû (s.148), cân-dâr (s.150), cerrâre (s.123), cîm (s.125), çâvûş (s.150), çelîpâ (s.152), çenber (s.153), çeng (s.136), çengâl (s.143), çeng-i bâz (s.146), çetr-i siyâh (s.150), çevgân (s.139), çîn (s.137), çîn çîn (s.143), çînî (s.151), dâl (s.125), dâm (s.140), der-bend (s.138), der-hem-şude (s.142), deste-i sünbül (s.142), deste-i şimşâd (s.142), devr (s.131), dil-âver (s.139), dil-ber (s.139), dil-düzd (s.138), dil-güşây (s.139), dil-keş (s.139), dir'-i Firengî (s.144), dîv (s.148), dûd (s.153), dûde (s.143), dü-tâ (s.143), dü-tû (s.143), düzd (s.138), efî (s.123), Ehremen (s.148), ejdehâ (s.147), ferrâş (s.131), fetûl (s.124), fitrâk (s.152), gâliyedân (s.133), gamâme (s.121), gâşiye (s.128), giyâh (s.142), gûy (s.139), gül-bûy (s.142), habl-i metîn (s.121), halka (s.128), halka-i Beytül'-harem (s.153), halka-i Firengî (s.145), halvetgâh-i cân (s.136), hamîde (s.145), harîm-i şeb-nişînân (s.136), harmen (s.151), harmen-i misk (s.132), Hârût (s.127), hırka (s.127), hilâl-i misk (s.130), Hindû (s.137), Hindûstân (s.136), hun-hvâr (s.144), hurşîd-perest (s.143), husrev-i Hindûstân (s.137), hûşe (s.151), hûşe-i 'ineb (s.151), 'ikd (s.122), 'itr (s.126), İbrâhîm (s.130), kabâ (s.129), kâbız-ı ervâh (s.127), kâf (s.125), kâfir-dil (s.144), kalem (s.125), karanfûl (s.126), kârbân (s.149),

kayd (s.128), kej-bâz (s.149), kemend-endâz (s.140), kîr (s.128), kullâb (s.144), kundüz (s.152), küfr (s.124), külâle (s.132), lâlâ (s.137), lâm (s.125), lâm-elif (s.125), Leylî (s.128), ma'den-i dil (s.138), mâr (s.147), med (s.131), menâhî (s.124), menceñik (s.127), menşûr (s.125), mest (s.143), Meş'arü'l-haram (s.130), mey-gûn (s.144), misk (s.126), mistâr (s.126), müselsel (s.121), müşevveş (s.124), müşk (s.132), müşkâgîn (s.132), müşk-bâr (s.132), müşkîn (s.132), nakkâş (s.131), na'l (s.128), nâvek (s.152), nekhet (s.124), nerdbân (s.149), nesrîn (s.124), nev-bahâr-ı miskîn (s.141), Nigâr-hâne-i Çîn (s.136), nikâb (s.122), nûn (s.125), 'ömr (s.129), 'ömr-i dirâz (s.149), pâsbân (s.150), pây-mâl (s.149), per-i perestû (s.147), per-i 'ukâb (s.148), per-i zâg (s.147), pîç pîç (s.142), pür-çîn (s.143), râh-zen (s.138), resen (s.121), resen-bâz (s.141), resen-tâb (s.141), rîsmân (s.141), rişte (s.140), rişte-i cân (s.140), rişte-i 'ömr (s.141), rûzgâr (s.153), rûzî-i dil (s.152), sâhir (s.127), sâl (s.152), salîb (s.121), sâye (s.148), sâyebân (s.148), sebeb (s.127), seccâde (s.127), semen-bûy (s.135), ser-âsîme (s.140), serbeste (s.140), ser-gerdân (s.140), ser-zede (s.140), sevdâ (s.148), sevdâ-zede (s.149), silsile (s.121), sinân (s.131), sipâh (s.150), siyâh-pûş (s.136), siyeh-kâr (s.138), siyeh-rû (s.136), Sûretü'l-Leyl (s.121), sûsen (s.123), sübhâ (s.132), Süleymân (s.130), sünbül (s.123), sünbüle (s.123), sünbül-i miskîn (s.130), sünbül-i sîr-âb (s.142), şâh (s.151), şâhîn (s.129), şâm (s.135), şâm-ı garîbân (s.135), şeb (s.133), şebe (s.135), şeb-i Kadr (s.135), şeb-i 'ömr (s.134), şebistân (s.134), şeb-reng (s.134), şeb-rev (s.135), şeh-per (s.146), şeh-per-i Rûhu'l-emîn (s.146), şeh-per-i tâvûs (s.146), şest (s.144), şeydâ (s.146), şikeste (s.145), şimşâd (s.142), şûr-engîz (s.144), tâb-dâr (s.146), tarrâr (s.122), Tâtâr (s.137), tavk (s.129), tâvûs (s.130), taylesân (s.128), tâziyâne (s.151), terâzû (s.150), terâzû-dâr (s.150), tesbîh (s.135), teselsül (s.131), tevkî' (s.126), tnâb (s.122), turâz (s.129), tîb (s.126), tûde-i 'anber (s.133), tûmâr (s.126), 'ûd (s.126), 'ukâb (s.122), 'ukde (s.122), varak-ı misk-i bîd (s.151), zâg (s.123), zâlim-pîşe (s.144), zaymürân (s.123), zencîr (s.153), zencîr-i Nûşînrevân (s.153), Zengbâr (s.137), Zengî (s.137), Zengî-nijâd (s.138), zill-ı hümâ (s.147), zirih (s.145), zirih-nümâ (s.145), zirih-pûş (s.145), zünnâr (s.124).

4. BAB - ALIN (s.153-156/vr.63b-64b)

bedr (s.154), gül (s.155), gülzâr (s.155), hurşîd (s.155), kamer (s.154), keffû'l-hadîb (s.154), levh (s.155), levh-i kazâ (s.156), mâh (s.156), müşterî (s.154), misf-i mâh (s.156), nûr (s.155), safha-i kader (s.156), seher (s.154), sûsen (s.155), süheyl (s.155), şems (s.154), tahte-i sîm (s.156), zühre (s.154).

5. BAB - KULAK (s.156-157/vr.64b-65a)

gül-i hatmî (s.157), gül-i şigufte (s.157), nesrîn (s.157), misf-i sadef (s.157), sadef (s.156), verd-i ebyâz (s.156).

6. BAB - KAŞ (s.157-165/vr.65a-68b)

âbid-firîb (s.163), burc-i kavs (s.159), çeşm-bend (s.163), çetr-i siyâh (s.162), çevgân (s.163), dâs (s.164), dil-güşâ (s.163), dü mısra' (s.164), fettân (s.161), füsûnger (s.162), hâcib (s.159), hilâl (s.158), hun-hvâr (s.163), hûn-rîz (s.163), Ka'be (s.159), kâbe kavseyn (s.161), kavs (s.159), kavs-i kuzah (s.159), keffe-i mîzân (s.161), kemân-hâne (s.162), kemân-mühre (s.162), keştî-i ser-nigûn (s.163), kible (s.159), kur'a (s.160), küştî-gîrân (s.164), lâlä (s.165), mâh-ı nev (s.162,165), mâh-ı yek şebe (s.165), mâhî (s.164), med (s.160), mihrâb (s.159), mukavves (s.159), namâzgâh (s.161), nâvek-endâz (s.162), misf-i 'ayn (s.160), nûn (s.160), pergâr (s.164), pül (s.165), pür-ham (s.162), pür-zirih (s.162), râ (s.160), sihr (s.161), şihne (s.159), şûh (s.162), tabîb (s.161), tâk (s.158), tevkî' (s.160), tigrâ (s.163), zâ (s.160), zengârî kemân (s.163).

7. BAB - GÖZ (s.165-177/vr.68b-73b)

'abher (s.168), âftâb (s.176), âhû (s.173), âhû-bere (s.174), âhuvâne (s.176), âhû-yi siyâh (s.174), 'alîl (s.167), 'arbede-cûy (s.173), 'ases (s.169), 'ayn (s.169), bâdâm (s.175), bâde-peymây (s.171), bâgbân (s.175), bed-kîş (s.173), belâ (s.167), bîmâr (s.174), câdû (s.173), cân-sitân (s.172), cân-şikâr (s.172), cefâkâr (s.173), cefâ-kîş (s.173), cellâd (s.168), cemmâş (s.167), cez' (s.169), çâh-ı Bâbil (s.176), dil-âvîz (s.176), düzd (s.175), ferkadân (s.169), fitne (s.167), fitne-i devr-i kamer (s.167), füsûn-sâz (s.171), gazâl (s.168), gûşe-gîr (s.175), gûşe-nişîn (s.175), harâb (s.171), Hârût (s.167), haste

(s.177), Hindî (s.168), Hindû-beçe (s.176), hûn-hvâr (s.171), hûnî (s.172), hûn-rîz (s.177), İsmâ'il (s.170), ka'beteyn (s.176), kassâb (s.168), kemân-dâr (s.172), keşfî (s.177), kullâb (s.167), la'l (s.170), mahmûr (s.166), merdüm-dâr (s.172), merdüm-hvâr (s.172), mestî-i bî-hûş (s.171), mestî-i lâ-ya'kil (s.170), mey-furûş (s.171), mey-perest (s.171), mihrâb-nişîn (s.177), mirrîh (s.168), mukâmir (s.168), müşterî (s.168), nâ-müselmân (s.172), nâ-tüvân (s.174), nergisîn (s.175), nîm-hvâb (s.175), nîm-mest (s.171), niyâm u hancer (s.172), reh-zen (s.173), revzen (s.170), rûbeh-bâz (s.176), sâd (s.169), sergirân (s.174), sihr (s.166), siyeh-pûş (s.177), süheyl (s.168), sürmedân (s.177), şihne (s.169), şî'râ (s.168), şîr-gîr (s.176), şûr-engîz (s.175), şûh u şeng (s.175), tabîb (s.170), tannâz (s.167), Türk (s.167), Türkâne (s.173), Türkistân (s.173), Zengî (s.176), zühre (s.168).

8. BAB - KİRPİK (s.177-182/vr.73b-75a)

'âşık-küş (s.179), ca'be (s.178), çengâl (s.182), çeng-i 'ankebût (s.181), çetr-i siyâh (s.181), dü leşker (s.181), dü saf (s.181), elmâs (s.178), fitne-bâr (s.179), hadeng (s.180), hancer (s.178), Hindû-yi âyine-dâr (s.181), kınâre (s.182), leşker-i Hind (s.181), mismâr (s.178), mûr (s.181), mû-şikâf (s.179), nâvek (s.180), ney (s.181), neyistân (s.181), nîş (s.179), nîşter (s.179), nîze (s.180), nîze-bâz (s.180), sehm (s.178), sîh (s.179), sinân (s.178), sûzen (s.179), ter-keş (s.180), tûg (s.178), zûpîn (s.180).

9. BAB - GAMZE (s.182-186/vr.75b-77b)

behrâm (s.186), bîmâr (s.186), câdû (s.186), cellâd (s.183), dil-dûz (s.185), fettân (s.183), gammâz (s.183), harâmî (s.183), hûn-rîz (s.186), kâfir (s.183), kassâb (s.183), kazâ-yi âsmân (s.182), mahmûr (s.182), ma'lûl (s.184), mest (s.184), mest-i harâb (s.184), nâvek (s.184), nîm-mest (s.184), nîşter (s.185), nîş-zen (s.185), peykân (s.184), sayd-efken (s.185), sayyâd (s.183), ser-mest (s.184), silâh (s.183), sûzen (s.185), şûh (s.186), tûg (s.185), tîr (s.185), Türk (s.182), Türkâne (s.185), Türkmân (s.186).

10. BAB - YÜZ (s.186-204/vr.77b-85a)

âb (s.197,204), âftâb (s.196), âşûb (s.200), âteş (s.197), âteş-bâz (s.197), âteşîn (s.197), âyet (s.189), âyine (s.198), âyine-i cân (s.198), âyine-i

Çîn (s.199), âyine-i İskender (s.198), âyine-reng (s.199), Azerbeycân (s.201), bâg (s.187), Bagdâd (s.189), bahâristân (s.197), bâmdâd (s.202), belâ (s.188), berg-i sûsen (s.196), bihişt (s.193), bustân (s.187), bütkede (s.201), câm-ı Cem (s.192), câm-ı cihân-nümâ (s.198), câm-ı gîtî-nümâ (s.199), cân (s.198), cân-fezâ (s.202), cevzâ (s.191), cihân-efrûz (s.197), çarh (s.203), çemen (s.195), çeşme-i hor (s.198), çeşme-i nûr (s.203), çeşm-i cihân (s.203), dav'-i nâr (s.191), der-i bihişt (s.199), der-i huld (s.199), der-i rahmet (s.200), deryâ (s.200), deryâ-yı melâhat (s.200), deste-i nesrîn (s.195), devr (s.192), devr-i kamer (s.188), dîbâ (s.200), dîbâ-yı münakkaş (s.201), dîn (s.192), düzd (s.197), ergavân (s.196), ergavânî (s.196), eyyâm-i bahâr (s.202), ferkad (s.191), firişte (s.204), genc-i letâfet (s.200), gül (s.194), gül-âb (s.197), gül-deste (s.195), gül-feşân (s.194), gül-gûn (s.194), gül-i bâdâm (s.194), gül-i hod-rûy (s.194), gül-i sûrî (s.194), gül-nâr (s.195), gül-reng (s.194), hvân (s.202), havâsıl (s.192), hor (s.196), Hutun (s.189), 'id (s.190), İslâm (s.192), kâfûr (s.188), kamer (s.188), kible (s.193), kıyâmet (s.188), kurs-i mâh (s.198), la'l (s.190), lâle(s.195), lâle-berg (s.195), lâle-pûş (s.195), levha-i dîvân-ı hüsn (s.198), mâh (s.196), matla' (s.189), matla'-ı envâr (s.191), meh-tâb (s.197), merhem (s.192), meş'ale (s.191), meydân-ı gül (s.199), meydân-ı sîm (s.199), mir'ât (s.193), mushaf (s.187), mushaf-i hûbî ve dîlb-berî (s.200), Mustafâ (s.190), müşterî (s.191), nesteren (s.196), nevbahâr (s.193), Nigâr-hâne-i Çîn (s.201), nigârîn (s.201), Nigâristân (s.201), nüsha-i hüsn (s.189), 'ömr-i nâzenîn (s.188), perend (s.200), perniyân (s.200), pîrâye-i hüsn (s.189), reyhân (s.188), rıdvân (s.187), rûh-i musavver (s.189), Rûm (s.201), rûz (s.202), rûz-i kıyâmet (s.202), rûz-i rûşen (s.203), sanem (s.190), seher (s.191), sehergâh (s.203), sırr-ı ilâhî (s.189), sîb (s.194), sîmîn siper (s.202), sipihr (s.203), subh (s.191), subh-hand (s.203), sultân (s.190), Sûretü'l-fâtiha (s.190), sûsen (s.188), şâh (s.202), şakâyık (s.188), şem' (s.192), şems (s.193), şükûfe (s.195), tahte-i 'âc (s.199), tezerv (s.203), tigrâ-yı hüsn (s.198), Türkistân (s.201), 'unvân-i cemâl (s.189), varak (s.189), Ve'd-duhâ (s.190), verd (s.188), yâsemen (s.196), yâsemîn (s.196), yed-i beyzâ (s.192), Yûsuf (s.190), zühre (s.191).

11. BAB - BURUN (s.204-206/vr.85a-86a)

elif (s.205), elif-i sîm (s.206), engüşt-i nebî (s.205), müserrec (s.204), sehm (s.205), seyf (s.204), sîmîn nâyje (s.206), sûtûn-ı sîm (s.206), şem' (s.205), şûşe (s.206), tîg (s.205), verd-i sûsen (s.205), zambak (s.205).

12. BAB - HAT (s.207-231/vr.86a-95b)

'abîr (s.208), 'akreb (s.210), âsmânî (s.217), 'atâk-nâme (s.213), âyet (s.209), âyet-i hüsn (s.209), bahâr (s.219), belâ (s.212), benefşe (s.207,219), benefşe-sitân (s.219), benî asfer (s.220), berât (s.209), dâg (s.218), dâye-i Zengî (s.217), dâyire (s.210), defter (s.213), dîbâce (s.213), dîvâr-ı benefşe (s.220), du'a (s.210), dûd (s.217), duhân (s.211), ecel (s.209), Ehremen (s.215), fetvâ (s.213), fihrist (s.213), fıstıkî (s.211), fitne (s.211), gâliye (s.208), gird-i misk (s.216), gubâr (s.212), gurâb (s.208), hâle (s.210), hâr (s.220), hatt-ı reyhân (s.208), Hızr (s.211), hilâl (s.214), hilâl-i münhasif (s.214), Hindû (s.217), Hindûstân (s.216), ism-i a'zam (s.213), jâle (s.220), jeng (s.217), jengâr (s.217), kâfir (s.217), kavs-i kuzah (s.210), kîr (s.210), küfr (s.209), lâm (s.212), lâla (s.216), leşker (s.217), leyl (s.210), libâs-ı Al-i 'Abbâs (s.214), libâs-ı Hızr (s.211), muhabbet-nâme (s.218), mahzar (s.214), mahzar-ı zâlim (s.214), mâr (s.217), mektûb-i selâtîn (s.214), mihr-giyâh (s.219), mînâ (s.211), misâl-i hüsn (s.209), misâl-i pâdşâhî (s.218), misk (s.208), mu'ammâ (s.212), mûr (s.217), müselsel (s.212), müşk (s.215), müşkîn (s.216), nâfe (s.216), nakş-ı nigîn (s.218), nâme-i necât (s.218), nebât (s.207), nesh (s.212), nesrîn (s.215), nev-bahâr (s.219), nev-çemen (s.220), nîlûfer (s.207), perde (s.215), per-i tâvûs (s.216), pîrûze (s.219), reyhân (s.207), sebz (s.219), ser-sebz (s.219), sevâd (s.218), silsile (s.212), sipâh-ı Habeş (s.214), sülûs (s.212), sünbül (s.207), sûsen (s.208), şeb (s.216), şeb-i mi'râc (s.218), şeb-nem (s.220), şimşâd (s.219), tamâm-ı hüsn (s.220), ta'vîz (s.212), tamgâ (s.218), tevkî' (s.209,212), tılısm (s.213), tigrâ (s.218), tûtî (s.216), 'unvân (s.208), zümürüd (s.211).

13. BAB - KARA BEN (s.221-231/vr.92a-95b)

'abîr (s.222), 'ades (s.223), ahter (s.223), 'anber-efşân (s.226), bâgbân (s.230), benefşe (s.229), berg-i benefşe (s.229), baydak (s.224), Bilâl (s.223), dâg (s.225), dâg-ı dil (s.229), dâne-i sîb (s.228), dîdebân (s.228), dil-i

sûhte (s.229), direm (s.230), diremveş (s.230), fülful (s.222,229), gazâl (s.223), gendüm (s.227), gulâm-ı Habeşî (s.226), gûy (s.227), Habeşî (s.223), Hacerü'l-esved (s.223), hâl-i 'âşık (s.224), Hârût (s.224), Hindû (s.223,225), husrev-i Hutun (s.225,226), katre-i âb (s.228), katre-i gâliye (s.222), katre-i katrân (s.224), katre-i mürekkeb (s.222), kevkeb-i münhasif (s.223), lâle (s.230), meges (s.223,225), merdüm-i dîde (s.226), mîh-i misk (s.228), mühr (s.226), mühre (s.227), mühre-bâz (s.227), nâfe (s.226), nigezbân (s.228), nişân-ı dîde (s.228), nokta (s.221), nûr-i dîde (s.226), pâdşâh-ı Çîn (s.226), pâdşâh-ı Zengî (s.226), pâsbân (s.230), sırr-ı ilâhî (s.224), sipend (s.229), sitemkâr (s.226), süveydâ-yı kalb (s.224), şebe (s.229), tıfl (s.223), tohm (s.228), tohm-i hayât (s.228), tohm-i sipend (s.229), tûde-i küfr (s.225), 'ûd (s.222), zâg (s.223), zaymürân (s.229), Zengî (s.225).

14. BAB - DUDAK (s.231-246/vr.95b-102a)

âb (s.238), âb-gûn (s.238), âb-ı hayât (s.240), âb-ı hayvân (s.240), 'akîk (s.233), âteş (s.241), âyet-i lutf (s.234), bâde-i gül-reng (s.244), bâde-perest (s.244), belâ (s.235), berg-i gül (s.242), berg-i lâle (s.242), besed (s.233), câm (s.232), cân (s.240), cân-ı şîrîn (s.240), cân-perver (s.239), cân-sitân (s.240), cihân-ı nemek (s.243), çeşme-i cân (s.239), dâne-i nâr (s.241), dârû (s.239), dârû-yı cân (s.239), der-i rahmet (s.246), dil-keş (s.240), dil-nevâz (s.240), dürc-i güher (s.241), engebîn (s.237), engüşterî (s.244), gonce (s.242), gül-âb (s.238), gül-i handân (s.241), gül-şeker (s.237), halka (s.234), halvâ (s.234), hamr (s.232), hilâl (s.236), hokka (s.233), hokka-bâz (s.245), hun-hvâr (s.245), hûn-i ciger (s.245), hûn-i kebûter (s.245), hûnîn (s.245), hûn-rîz (s.245), hurmâ (s.238), kâfir (s.235), kand (s.235), katre-i âb (s.238), kevser (s.232), kufl (s.235), kût-i cân (s.239), la'l (s.233), lâle (s.242), ma'cûn (s.233), ma'den-i yâkût (s.232), merhem (s.233), Mesîh (s.231), mey (s.243), mey-gûn (s.243), mîve (s.243), mühr (s.244), mühr-i Süleymân (s.245), mürebbâ-yı benefşe (s.246), na'l (s.236), nâr-dân (s.241), nebât (s.234), nemek (s.242), nemekdân (s.243), nemekîn (s.243), nigîn (s.244), nukl (s.232), nûş (s.237), nûş-i dârû (s.239), nûşîn (s.237), 'omr-i mücesssem (s.231), perî (s.245), pîçâde (s.241), pül-i şeker (s.237), râh (s.232), rişte-i âl (s.246), rûh (s.231), Rûhullâh (s.231), rutab (s.234), sâgar (s.244), selsebîl (s.232), Semerkand (s.235), Süheyl (s.236), şafak (s.235), şarâb (s.234), şeffâlû (s.243), şehen-şeh (s.246), şeker (s.237,238), şerbet (s.234), şifâ-hâne

(s.239), şîr (s.238), tabîb (s.232), târ-ı kırmızî (s.246), teng-şeker (s.237), tiryâk (s.233), tûtî (s.236), tûtî-i âl (s.236), 'unnâb (s.234), vakf (s.235), yâkût (s.233), zeberced (s.233), zülâl (s.232).

15. BAB - DİŞ (s.247-249/vr.102a-103a)

dür (s.247), dür-dâne (s.248), elmâs (s.247), güher (s.248), hûşe-i pervîn (s.249), lü'lü (s.247), mercân (s.247), mervârîd (s.248), mühre (s.249), peren (s.249), pervîn (s.248), sîn (s.248), sirişk (s.249), sitâre (s.248), süheyl (s.247), süreyyâ (s.247), şebnem (s.249), tegerg (s.249).

16. BAB - AĞIZ (s.250-257/vr.103a-106b)

'adem (s.250), cân (s.254), cevher-i ferd (s.250), cûy-i nebât (s.254), çeşme-i nûş (s.253), dînâr (s.252), dürc-i la'l (s.252), düzd-i dil (s.255), engüsterî (s.255), gâliye-dân (s.256), gonce (s.256), gül-i handân (s.256), hâl (s.252), hâtem (s.251), havz-ı şeker (s.252), hayâl (s.251), hîç (s.255), 'İsâ (s.252), mevcûd u ma'dûm (s.253), mîm (s.250), mu'ammâ (s.251), mûr (s.256), nâfe-i Çîn (s.256), nakş-ı çîn (s.255), nemekdân (s.256), nîme-i dînâr (s.257), nîst (s.254), nîst-hest (s.254), nişân (s.254), nokta-i ferd (s.250), nokta-i mev'hûm (s.250), nokta-i surh (s.257), nukl (s.252), nûş (s.256), nükte-i mübhem (s.251), piste (s.253), pür-nemek (s.256), remz (s.251), ser-i mû (s.254), sıfır (s.251), sırr-ı gaybü'l-gayb (s.251), sırr-ı Hudâ (s.255), sırr-ı mahfî (s.151), sırr-ı nihân (s.254), şeker (s.253), şîrîn-kâr (s.255), tarrâr (s.252), teng-şeker (s.253), zerre (s.252).

17. BAB - DİL (s.257-258/vr.106b-107a)

berg-i gül (s.258), bülbül (s.258), mercân-ı ahmer (s.257), minkâr-ı tûtî (s.258), şâh-ı mercân (s.258), tîg (s.258), tûtî (s.257), tûtî-i âl (s.258), ün'bûb-i kevser (s.257).

18. BAB - ENEK (ÇENE) (s.259-263/vr.107a-108b)

âb-ı hayât (s.261), âb-ı mu'allak (s.262), bih (s.260), cân (s.262), çâh (s.262), çâh-ı Bâbil (s.263), destenbû (s.261), engûr (s.261), gûy (s.262), gûy-i sîmîn (s.261), mîve (s.261), müşterî (s.259), nukre-i hâm (s.261), rûh

(s.262), sîb (s.260), sîmîn (s.261), şeker-engûr (s.261), turunc (s.259), tüffâh (s.259), yâsemîn (s.259), zîbak (s.260), zühre (s.260).

19. BAB - BOYUN (s.263-265/vr.108b-109a)

'âc (s.264), bellûrîn (s.264), dirâht-ı kâfûr (s.265), gerden-keş (s.264), sâk-ı 'arş (s.264), ser-firâz (s.264), ser-keş (s.264), server (s.264), şem'-i kâfûr (s.264), şûşe-i sîm (s.265).

20. BAB - GÖĞÜS (s.265-269/vr.109a-111a)

âb (s.266), âyet-i lutf (s.266), berg-i nesrîn (s.267), dürr-i yetîm (s.266), nesrîn (s.265), perniyân (s.267), semen (s.267), sîm (s.266), sincâb (s.266), sûsen (s.266), yâsemen (s.267), yâsemîn (s.265).

s. 268 ve 269'da müellif göğüs münasebetiyle meme için fika', gûy-i 'âc, habâb, (kuze-i fuka', nâr, nârenc, reşâşe, secencel, şîşe, turunc; karın için hamîr-i sepîde vü nerm ü resîde, harmen-i nesrîn, semen tepe (tel-i semen), sûsen; göbek için gonce-i gül ve havz-ı müdevver benzetmelerini de zikretmiştir.

21. BAB - BİLEK (s.270-273/vr.110a-112a)

'âc (s.270), berg-i gül (s.272), cân (s.273), deste-i semen (s.272), ergavân (s.272), genc-i sîm (s.272), gül (s.272), hamâyil (s.270), husâr-ı bellûrîn (s.271), kân-ı bellûr (s.271), kemer (s.273), nigârîn (s.272), pîleste (s.273), sîm (s.271), sîmîn (s.271), sîmîn tahte (s.271), sûsen (s.270), şâh-ı bahâr (s.272), şâh-ı semen (s.273), tahte-i 'âc (s.272), yed-i beyzâ (s.270).

22. BAB - PARMAK (s.273-276/vr.112a-113a)

düm-i kâkum (s.275), fünduk (s.274), hilâl (s.274), kalem (s.273), lâle (s.276), mâsûre-i sîm (s.275), nesrîn (s.276), Nigâr-hâne (s.276), pence-i mercân (s.275), şükûfe (s.275), 'unnâb (s.274).

23. BAB - BOY (s.276-283/vr.113b-116a):

'ar'ar (s.279,281), âb-ı hayvân (s.281), 'âlem (s.278), ârzû-yi dirâz (s.281), belâ (s.278,281), bîd (s.281), bihişt (s.282), cân (s.281), dil-rubâ (s.282), dîn-i müselmânân (s.282), dirâht-i nâz (s.282), elif (s.277), hadeng

(s.281), hatt-ı istivâ (s.279), kalem (s.278), kıyâmet (s.278), lutf-i Hudâ (s.282), nahl (s.279), nârven (s.280), neşk (s.280), ney-şeker (s.280), 'ömr (s.278), 'ömr-i dirâz (s.281), râyet (s.278), revân (s.281), rûh (s.279), rumh (s.278), sâhir (s.278), sanavber (s.279), sehm (s.277), serv (s.279,282), sidre (s.279), sipîdâr (s.280), şâh-ı rez (s.281), şâh-ı şimşâd (s.280), şimşâd (s.280), tîr (s.280), tûbâ (s.279), 'ûd (s.281).

24. BAB - BEL (s.283-285/vr.116a-117a)

'adem (s.284), berg-i kâh (s.285), bî-nişân (s.284), dakîka-i bârifk (s.284), endîşe (s.284), hayâl (s.283), mûy (s.284), nükte (s.283), râz (s.284), rişte (s.285), sırr-ı gayb (s.283), târ-ı ebrîşüm (s.285).

25. BAB - İNCİK (BALDIR) (s.286-288/vr.117a-117b)

bakam (s.286), bellûr (s.286), gül (s.287), lenger (s.287), levz (s.286), mâhî-i âb-ı hayât (s.287), mevz (s.286), mevîz (s.286), sâk-ı 'arş (s.287), semen-reng (s.287), sîm (s.287), sîmîn (s.287), 'unnâb (s.286).

26. BAB - MECMÛ'A-İ A'ZÂ (BEDEN) (s.288-290/vr.117b-118b)

âb (s.289), âbgîne (s.290), berg-i gül (s.289), cân (s.290), dür (s.288), gevherîn (s.289), gül (s.289), gül-âb (s.289), harîr (s.288), kâkum (s.288), lâle-reng (s.289), mey (s.289), rûh (s.288), sîmîn (s.289), şîr (s.289), şûşe-i sîm (s.290).

27. BAB - ZÂT-I MAHBÛB (s.290-304/vr.118b-124a)

âb-ı hayât (s.297), 'âc (s.293), âftâb (s.297), 'akîk (s.293), 'ankâ (s.292), âteş (s.302), âyet (s.291), âyet-i nûr (s.291), âyine (s.303), bâg (s.299), belâ (s.294), bîd (s.297), bihişt (s.298), bût (s.301), cân (s.300), cân u cihân (s.296), cihân-ı lutf u cemâl (s.296), çemen (s.299), çerâg (s.297), çeşme-i hurşîd (s.298), çeşme-i nûş (s.302), dâg-i dil (s.301), dâm-ı âhû (s.300), dil ü dîde (s.303), dirahî-i nâz (s.303), engebîn (s.302), gâliye (s.293), gazâl (s.292), genc (s.300), gûşe-i ciger (s.301), güher (s.301), gül (s.299), gül-berg (s.297), havâsıl (s.293), hûr (s.292), hûr-ı 'în (s.292), hurşîd (s.297), Ka'be (s.290), kâkum (s.293), kân-ı nemek (s.302), katre-i bârân (s.302), kebk (s.297), kible (s.291), mâye-i nâz (s.303), meh-tâb (s.297),

melek (s.302), merdümek-i dîde (s.301), merhem (s.293), mihrâb (s.291), nârenc (s.300), nâr-ı şîrîn (s.300), nehâr (s.298), nergis (s.299), pâre-i cân (s.301), perî-peyker (s.298), perî-sıfat (s.298), reyhân (s.292), rûh (s.292), rûh-perver (s.301), sanavber-bûy (s.299), sanem (s.294), sâye-i hü mâ (s.300), semer (s.292), subh (s.291), sûsen-bûy (s.299), süheyl (s.291), şâh-bâz (s.300), şâh-ı gül (s.303), şâh-ı nâzûk (s.303), şâh-ı yâsemen (s.299), şeh-bâz (s.300), şeker (s.302), şekeristân (s.304), şeker-pâre (s.302), şem'-i Tırâz (s.291), şimşâd (s.297), tabîb (s.301), ta'vîz (s.294), tâyir-i kuds (s.292), 'ukâb (s.292), Yûsuf (s.293).

28. BAB - SÖZ (s.304-311/vr.124a-127b)

âb (s.309), âb-ı hayât (s.307), 'arûs (s.306), bâd-ı rengîn (s.309), bâg (s.311), bedr (s.305), bikr (s.307), câm-ı gîfî-nümâ (s.309), cân (s.310), deryâ (s.308), dür (s.308), elmâs (s.304), gevher (s.308), güher (s.308), gül-âb (s.309), gül-geşt-i bûstân (s.310), gül-i sad-berg (s.311), hıdmetkâr (s.311), iklim (s.307), 'İsâ (s.306), kemhâ (s.311), kenîz (s.311), kîmiyâ (s.307), kevserâgîn (s.309), levzîne (s.309), lü'lü (s.304), mîve (s.310), nâfe (s.309), 'ömr (s.307), rûh (s.306), sanem (s.306), sanem-hâne (s.310), secencel (s.307), semen (s.311), serv (s.311), sihr (s.304), sîm (s.309), şa'bede (s.305), şehd (s.305), şems (s.305), şîr (s.310), turunc (s.306), zaymürân (s.306), zer (s.308), zindegânî (s.310).

Yukarıda zikredilen 28 baktan 1, 2, 5, 9, 11, 17, 26, 27 ve 28. bablar Enîsü'l-'uşşâk'ta yoktur. İlâve edilen bu bablar, ya haklarında pek az benzetme yapılmış kulak, burun, dil gibi uzuvları ihtiva etmekte ya da aşk, güzellik, söz gibi hususları konu edinmektedir. Bahrü'l-maârif'te yer alan benzetmelerin pek çoğu Enîsü'l-'uşşâk'ta yoktur; Enîsü'l-'uşşâk'taki birçok benzetme de Bahrü'l-maârif'te yer almamaktadır.

Görüldüğü üzere eserde Türkçe teşbih ve mecaz unsurlarına yer verilmemiştir. Ancak Arapça ve Farsça benzetmelere örnek getirilen bazı Türkçe beyitlerde, birkaç yerde, o konuyla ilgili Türkçe benzetmelere de tesadüf edilmiştir.

Sürûfî, Bahrü'l-maârif'in söz konusu bölümünü, Enîsü'l-'uşşâk'tan aktardığı beyitlerin yanısıra çoğunlukla Fars, az miktarda da Türk ve Arap

şairlerinin divanlarını ve mesnevilerini tarayarak meydana getirmiştir. Divanı bulunmayan şairlerin şiirleri için de çeşitli eserlerden ve mecmualardan yararlanıldığı muhakkaktır.

Şiirlerinden örnek getirilen şairlerin sayısı 99'u Fars, 6'sı Türk ve 5'i Arap olmak üzere toplam 110'dur ve bu şairlerin çoğunluğu VIII. (XIV.) ve IX. (XV.) yüzyıllarda yaşamıştır. Aynı şekilde müellifin kendilerinden en çok örnek getirdiği şairlerin ekseri de Fars edebiyatının zikredilen asırlarda hayat sürmüş büyük şahsiyetleridir.

Toplam 1381 adet benzetme ve sıfat için getirilen örnek sayısı -ki bunlar çoğunlukla tek beyit, bazen rubâî, kıta v.s.dir- Farsça'dan 1251 (%91.3), Türkçeden 113 (%8.2) ve Arapça'dan 5 (%0.3) olmak üzere toplam 1369'dur. Örneklerden bazıları değişik yerlerde mükerrer olarak geçmektedir. Türkçe örneklerin de büyük çoğunluğu müellife aittir.

Benzetmelerle ilgili olarak derlenmiş olan bu örnekler, umumiyetle isabetli, konuya uygun, muhtevalı ve güzel beyitlerdir. Kanaatimizce bu özellikler, Bahrü'l-maârif'in -içinde birtakım eksiklik ve yanlışlıklar bulunmasına rağmen¹⁹- asırlarca sevilen, beğenilen ve rağbet gören bir eser olmasını sağlamıştır.

Türk edebiyatında, edebiyat tarihi, belâgat ilimlerinin tekâmülü ve edebiyat nazariyeleri ile Türk edip ve şairlerinin edebiyat telakkilerini tesbit açısından önemli bir kaynak olan Bahrü'l-maârif, klâsik Fars edebiyatı için de oldukça mühim bir yere sahiptir. Zira edebi bilgiler alanında Fars edebiyatının etkisini, önemini ve Türk edebiyatıyla müşterek yönlerini güzel bir şekilde ortaya koyan bu eser, aynı zamanda klasik Fars şiirinin önemli bir vechesini aydınlatmaya yardımcı olacak pek çok malzemeyi ve faydalı bilgiyi de ihtiva etmektedir.

---

¹⁹ Bkz. Tez, s. 440-443